

УДК 338.48 –6:502

В. Г. Піменов, аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
vitaliipimenov@yandex.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7802-9194>

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН

Розглянуто поняття, принципи й концепцію екотуризму, його основні види, виявлено проблеми та перспективи розвитку, сучасний стан екологічного туризму в Україні, надано рекомендації про незвичайні локації, кращі місця для відпочинку в Україні. Зазначено, що під екологічним туризмом розуміємо туристські відвідування малозмінених або змінених територій з унікальними природними та історико-культурними ресурсами, які відповідають основним принципам сталого розвитку туризму; сприяють соціально-економічному розвитку регіонів відвідування, підвищенню рівня екологічної культури мандрівників і життєвого рівня місцевого населення; містять освітній і пізнавальний компоненти.

Ключові слова: *екотуризм, зелений туризм, подорож, природне середовище, природа, туристська діяльність, навколишнє середовище.*

В. Г. Пименов, аспирант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ: ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ, ПРОБЛЕМЫ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Рассмотрено понятие, принципы и современную концепцию экотуризма, его виды, выявлены проблемы и перспективы развития, современное состояние экологического туризма в Украине, даны рекомендации о необычных локациях, лучших местах для отдыха в Украине. Отмечено, что под экологическим туризмом следует понимать туристские посещения малоизмененных или измененных территорий с уникальными природными и историко-культурными ресурсами, которые соответствуют основным принципам устойчивого развития туризма; всячески способствуют социально-экономическому развитию регионов посещения, повышению уровня экологической культуры путешественников и жизненного уровня местного населения; содержат образовательный и познавательный компоненты.

Ключевые слова: *екотуризм, зелений туризм, путешествие, природная среда, туристическая деятельность, окружающая среда.*

V. G. Pimenov, postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

THE DEVELOPMENT OF ECOTOURISM IN UKRAINE: BASIC CONCEPTS, PROBLEMS AND CURRENT STATUS

The aim of this article is to consider the principles and a modern concept of ecotourism and its types; to identify the problems and development prospects, the current state of ecotourism in Ukraine.

Research Methodology. The article provides a detailed examination of the current papers on this subject and analyses the international experience.

Results. The relevance of the issue of ecotourism development is becoming increasingly important, because the industry is at an early stage of development. Ecotourism trips are organized mostly at an amateur level. However, there are two ways of ecotourism development: “American” and “European”. The first one is organizing sports and tourist travel under extreme environmental conditions, the second one is provided in the form of organized recreation in rural areas with the involvement of traditional local culture (in Ukraine, this kind of tourism is called rural green or agritourism).

The author identifies the main types of ecotourism: nature history tours, scientific tourism, adventure tourism, travel to the nature reserves. Ecotourism has a number of features that distinguish it from mass tourism. Travel to the natural areas is organized in relatively small groups. Another feature of ecotourism is an eco-conscious traveler. Ecotourism implies a certain ecological education in combination with deep knowledge of cultural features of local population.

Novelty. The author raises the issue of the development of ecotourism in Ukraine: basic concepts, problems and current status.

The practical significance. The paper may be of a particular interest to the specialists in tourism business and can also be used for further study of the issue.

Keywords: *ecotourism, green tourism, travel, natural environment, tourism, environment.*

Постановка проблеми. Зелений, або екологічний туризм, — це особливий напрям відпочинку для людей, перевантажених повсякденними проблемами, побутом і урбаністичним оточенням. Цей вид відпочинку спрямований на усамітнення та спілкування з природою, проживання в сільському середовищі або інших екологічних територіях. Головна мета зеленого туризму — абстрагуватися від шуму мегаполіса, зануритися у той світ, у якому жили наші предки.

На сьогоднішній день похід у гори або проживання в наметі в лісовій гушавині для людини, котра звикла до автоматичних систем, комп'ютерних технологій, транспорту й елементарних побутових умов, що забезпечують комфорт, — справжній подвиг. Небагато хто готовий залишити все це і самостійно прожити певний час у горах або лісі, однак зелений туризм в Україні нині набуває популярності. З метою безпеки, підстрахування і складання ефективного маршруту наймають організаторів, котрі займаються подібним видом туризму (Дмитрук, 2004, с. 44).

Актуальність розвитку екологічного туризму набуває дедалі більшого значення, тому що саме ця галузь перебуває на початковій стадії розвитку. Екотуристичні мандрівки організуються переважно самостійно, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується. Однак помітне виокремлення двох шляхів розвитку екологічного туризму — «американського» та «європейського». Перший — спортивно-туристські

подорожі в екстремальних природних умовах, другий — організований відпочинок у сільській місцевості із залученням до традиційної місцевої культури (в Україні цей вид туризму називають сільським, зеленим або агротуризмом).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам та перспективам розвитку екотуризму як в Україні, так і у світі загалом присвячені наукові розробки вітчизняних та зарубіжних учених. У дисертаційній праці Т. В. Бочкарьової розглянуто сучасне поняття екотуризму, прийняте в міжнародних документах, проаналізовано міжнародний досвід у цій сфері господарської діяльності, оцінено можливість застосування набутого досвіду в умовах малих міст України.

У праці А. С. Кускова визначено основні цілі та критерії, яким повинен відповідати екологічний туризм, різноманітність його напрямів, ресурси.

У науковій статті В. В. Храбовченко знайдені й докладно розглянуті передумови зародження та історія розвитку екотуризму, концепція сталого розвитку сучасного туризму, можливості управління впливом туризму на природні туристські ресурси та вигоди від екотуризму, динаміка зростання і перспективність екотуристського ринку.

У навчальному посібникові В. П. Кекушева, В. П. Сергєєва, В. Б. Степанецького «Основи менеджменту екологічного туризму» (2001) розглядаються місце й роль екологічного туризму в системі туристської діяльності, його специфіка, формуються завдання. Характеризуються природні ресурси Росії як бази екологічного туризму, обґрунтовується необхідність і можливість їхнього раціонального використання з туристською метою.

Друге доповнене видання посібника «Організація туристичної діяльності в Україні» Т. Г. Сокола (2002) ознайомлює з умовами здійснення туристичної діяльності в Україні, її правовою базою, особливостями виконання окремих ланок технологічного процесу організації туристичної подорожі.

Мета статті — вивчити сучасну концепцію екотуризму в Україні, виявити проблеми та перспективи його розвитку, зібрати інформацію щодо сучасного стану екотуризму, проаналізувати міжнародний досвід, надати рекомендації та поради щодо найкращих місць для відпочинку й екотуризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «екотуризм» (екологічний туризм) широко використовується в контексті заповідників і національних парків. Бурхливий розвиток екотуризму у світі протягом останніх десятиліть пояснюється не тільки погіршенням навколишнього середовища, але й дедалі більшим «окультуренням» попу-

лярних районів відпочинку — гірських курортів, узбереж теплих морів тощо. Чим же екотуризм відрізняється від звичайного туризму?

Насамперед, екотуризм — це подорожі та відвідування належним чином збережених природних територій, представлених у всьому світі зазвичай національними та природними картами, резерватами та іншими типами природних територій, що охороняються.

По-друге, екотуризм передбачає наявність певних жорстких правил поведінки, дотримання яких є принциповою умовою успішного розвитку самої галузі.

По-третє, екотуризм відрізняється відносно незначним впливом на природне середовище, тому його ще називають «м'яким туризмом». Саме з цієї причини він став практично єдиним видом використання природних ресурсів у межах більшості ОПТ світу.

По-четверте, екотуризм передбачає, що місцеві жителі не тільки працюють як обслуговуючий персонал, але продовжують жити на території, що охороняється, не змінюючи колишній спосіб життя, продовжують займатися традиційними видами господарства, які забезпечують економічний режим природокористування. Це приносить певний дохід населенню, сприяє його соціально-економічному розвитку (*Туристична інформація на сайті «Все про туризм», с. 102*).

До перелічених вище чотирьох ознак екотуризму необхідно додати п'ятій: екотуризм (екотури) — це «туризм, що поєднує відпочинок та екологічну освіту: вивчення основ екології — наука про відносини рослинних і тваринних організмів і утворюваних ними спільнот між собою та з навколишнім середовищем, закономірності взаємодії суспільства й навколишнього середовища, основи раціонального природокористування, охорону живих організмів і середовища їх проживання».

Особливостями екотуризму є: стимулювання та задоволення бажання спілкуватися з природою; ознайомлення з живою природою, а також із місцевими звичаями й культурою; запобігання негативному впливові на природу й культуру; сприяння охороні природи та природних ресурсів; екологічна освіта і просвіта; участь місцевих жителів й отримання ними доходів від туристичної діяльності; економічна ефективність і забезпечення соціально-економічного розвитку територій; сприяння сталому розвитку відвідуваних регіонів («Україна на СОТ»).

Сталість у туризмі передбачає сприятливий загальний баланс екологічних, соціально-культурних і економічних впливів туризму, а також позитивний вплив відвідувачів один на одного. Таким чином, ті види туристичної діяльності, які мають найвищий сумарний позитивний ефект з точки зору екології, економіки і соціального розвитку, є стійкішими.

Сталий туризм — це туризм, який передбачає необмежено тривале підтримання ресурсів, на яких базується. Це поняття використовується

і в ширшому контексті: «Усі типи туризму, основані як на природних, так і штучних ресурсах, сприяють сталому розвитку».

Сучасне розуміння екотуризму, орієнтація на досягнення стійкості як кінцевого результату багато в чому змушують переглянути традиційні уявлення про те, які види подорожей є екотуризмом. При цьому традиційні критерії — мотивація мандрівників та обсяги туристичних потоків — безумовно, важливі, але самі по собі не відіграють визначальної ролі. Основне запитання, яке повинні задати собі організатори подорожей на природі: який вплив на природне і культурне середовище мають ці подорожі.

Очевидно, екотуристичними не можна вважати такі подорожі, у межах яких дотримують лише окремих принципів екотуризму й безпосереднім результатом яких не є поліпшення охорони природного середовища. Учасники деяких мандрівних турів можуть поглиблювати свої знання про відвідувані природні території, але це не гарантує позитивного впливу від їхніх подорожей. Так, кількість туристів, котрі приїжджають у Гімалаї, з 1965 р. збільшилася у 25 разів. Місцеві мешканці почали активно вирубувати ліс — на опалення для кемпінгів і численних готелів. У результаті на двох найбільших охоронюваних територіях нижня межа лісу змістилася на кілька сотень футів. Хребти, що кілька років тому потопали в заростях рододендронів, перетворилися на безплідні пустелі, стежки засмітилися, скоротилися популяції багатьох звірів і птахів. В іншому районі Непалу місцеві жителі брали участь у туристичній діяльності та отримували дохід. Однак «зворотною стороною» цього процесу стало знищення традиційної культури та сформованої системи зайнятості, соціальне розшарування («заможні ставали ще заможнішими, бідні — ще біднішими»). Таким чином, хоча відвідувачі вважали себе екологічними туристами, насправді вони такими не були, оскільки результатом їх відвідування став занепад природного й культурного середовища.

Багато подорожей по заповідниках і національних парках України, які спочатку планувались як екотуристичні, також мають немало серйозних недоліків. Освітній аспект у російському екотуризмі розвинений недостатньо — частіше екскурсія або тур мають на меті відвідати пам'яток, екзотичних «чудес» і «красот» природи, а не вирішення екологічних проблем та активну участь у їх вирішенні (Дмитрук, 2004, с. 46).

Загалом «абсолютно позитивних» прикладів розвитку екотуризму обмаль. Радше можна говорити про успішну реалізацію тих або інших конкретних принципів екотуризму.

Нині існують чотири види екотуризму та екотурів.

1. Науковий туризм. Під час наукових екотурів туристи беруть участь у різноманітних дослідженнях природи, здійснюють польові

спостереження. Наприклад, широковідомі екотури, пов'язані з: спостереженням за поведінкою птахів у Латинській Америці, підрахунком чисельності популяцій китів у Тихому океані. Зазвичай туристськими DESTИНАЦІЯМИ в таких турах є особливо охоронювані природні території (ООПТ): заповідники, заказники, національні парки. До наукового туризму належать і зарубіжні науково-дослідні експедиції, а також польові практики студентів, котрі навчаються на природничо-наукових факультетах університетів та інститутів.

2. Тури історії природи. Це подорожі, пов'язані з пізнанням навколишньої природи й місцевої культури. Переважно такі тури являють собою сукупність навчальних, науково-популярних і тематичних екскурсій, що пролягають по спеціально облаштованих екологічних стежках. Найчастіше організовуються на територіях заповідників і національних парків. Цей вид екотуризму особливо популярний в Німеччині, тому його ще називають «німецькою моделлю розвитку екотуризму».

3. Пригодницький туризм, що об'єднує всі подорожі, пов'язані з активними способами переміщення та відпочинку на природі (outdoor), мета яких — нові відчуття, враження, поліпшення туристом фізичної форми та досягнення спортивних результатів. Це такі види туризму, як альпінізм, скелелазіння, льодолазіння, спелеотуризм, гірський і пішохідний туризм, водний, лижний і гірськолижний туризм, каньйонінг, кінний туризм, маунтбайк, дайвінг, парашланеризм тощо. Багато із цих видів туризму виникли нещодавно і вважаються екстремальними, оскільки пов'язані зі значним ризиком. Водночас цей вид розвивається найшвидше, є прибутковим, хоча й недешевим. Пригодницький туризм — це «важкий екотуризм» саме тому, що жага туристів до пригод тут переважає над мотивами охорони природи.

4. Подорожі в природні резервати. Висока атрактивність унікальних та екзотичних природних об'єктів і явищ, що розміщені на ООПТ, приваблює безліч туристів. Наприклад, 48% туристів, котрі прибувають у Латинську Америку, мають на меті подорож у природні резервати. Керівництво багатьох національних парків, заповідників перетворюють екологічні екскурсії на справжнє шоу. Прикладом може слугувати Єллоустонський національний парк у США, де тривалість екскурсій розрахована по хвилинах і пов'язана з періодами активності гейзерів. Дуже часто показ природних об'єктів, особливо в печерах, супроводжується кольоровою підсвіткою, музикою, театралізованими виставами, що демонструють сцени з життя аборигенів. Цей вид найбільше розвинутий в Австралії, тому його ототожнюють з «австралійською моделлю розвитку екотуризму» (Любіцева, 1997).

Екотур має немало особливостей, які загалом відрізняють його від масового туризму. Подорож у природних територіях здійснюється порівняно невеликими групами. Мотивація туристів — необхідність спілкування з природою, прагнення отримати естетичне та моральне задоволення від неї, побачити унікальні ландшафти. Ще однією особливістю екотуризму є екологічна свідомість мандрівників. Туристи готові на час забути про вигоди цивілізації, навіть тимчасово відмовитися від певних звичок заради підтримки середовища в належному стані. Крім того, екотуризм передбачає певну екологічну освіту в комплексі з глибоким пізнанням пам'яток природи, архітектури, культурних особливостей місцевого населення.

Екологічний туризм в Україні почав розвиватися не так давно, але сьогодні багато учасників туристичного ринку пропонують свій продукт з префіксом «еко». Однак, слід визнати, що не кожен усвідомлює класичне розуміння терміна «екотуризм», в основі якого — не тільки відпочинок на природі, а й освітня складова, свідомість туристів і ключова роль місцевої культури. Одним із завдань української асоціації активного та екологічного туризму є формування спільного бачення явищ і процесів українського туристичного середовища учасниками для ефективного співробітництва, поліпшення якості послуг та розвитку галузі.

Україна має немало природно-кліматичних умов і ландшафтів, володіє значною культурно-історичною спадщиною. Зважаючи на це, вона має шанс долучитися до світового туристичного процесу.

В Україні функціонують понад 2 тис. підприємств з надання туристичних послуг, готельний фонд становить 1100 підприємств, які можуть одночасно обслуговувати 125 тис. осіб; налічується близько 50 тис. пам'яток історії та культури (Храбовченко, 2003, с. 128).

В Україні прийнятий Закон «Про туризм», згідно з яким «Держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності»; створено Державний комітет України з туризму при Кабінеті Міністрів з метою реалізації державної політики в галузі туризму, координації діяльності державних установ приватного та іноземного капіталу, відповідного представництва країни в міжнародних організаціях.

Незважаючи на те, що здійснено серйозні кроки щодо розвитку туризму в Україні, кількість в'їзних та виїзних туристів щороку зменшується.

Департамент туризму Держкомітету молодіжної політики спорту і туризму оприлюднив таку статистику: Україна прийняла в 1999 р. близько 10 млн зарубіжних гостей (з них 4,5 млн туристів), що на 2 млн

менше, ніж у 1998 р., а за кордон виїхало 12,3 млн наших співвітчизників (з них 7,4 млн туристів) («Туризм — справа держави», 2005, с. 21).

Така ситуація склалася в результаті:

1. Високого податкового тиску на малий і середній бізнес, до якого належить більшість туристичних підприємств.
2. Недостатньо ефективної інвестиційної політики.
3. Слабкої підтримки реклами туристичних можливостей України на державному рівні. Недостатньо володіти рекреаційним потенціалом — його потрібно грамотно і своєчасно запропонувати споживачам.
4. Низького рівня забезпеченості туристичною інфраструктурою.
5. Невідповідності кадрів до вимог світових стандартів туристичної індустрії.

Крім вищевикладеного, розглянемо основні причини зменшення кількості в'їзних та виїзних туристів.

Зниження платоспроможності населення України і введення деякими європейськими країнами різних обмежень в оформленні віз для громадян призвели до значного зменшення виїзних туристів.

Недосконалість системи оформлення українських віз, їх висока вартість і відсутність чіткої системи реалізації санітарно-курортних послуг зарубіжним туристам спричинили скорочення кількості в'їзних туристів. На жаль, в Україні питання екології не є пріоритетним.

Однак завдяки допомозі закордонних країн деякі спроби вирішити питання екології, які вплинуть і на розвиток туризму в Україні, здійснюються. Наприклад, упроваджується новий підхід до збереження біорізноманіття в Україні.

Існують два основні напрями екологічного туризму. Відповідно до першого з них, головним об'єктом екотуризму є малозмінені природні території. Цей напрям виник у США в середині 80 рр. XX ст. в межах організації туристських мандрівок у найвіддаленіші й неосвоєні регіони світу. Паралельно об'єктами екотуризму в США стали місцеві національні природні парки. Другий напрям розвитку екотуризму, який набув поширення головню в Європі та в Україні зокрема, спрямований на відвідування малозмінених людською діяльністю природних територій і об'єктів традиційної місцевої культури. У зв'язку із зосередженням уваги на організації відпочинку, насамперед у сільській місцевості, цей напрям екологічного туризму часто називають сільським, або агротуризмом. Саме другий напрям розвитку екотуризму, на нашу думку, є найперспективнішим, зважаючи на стрімке зменшення кількості малозмінених природних ландшафтів, зокрема в Україні («Туризм — справа держави», 2005).

Проаналізувавши основні напрями розвитку екологічного туризму у світі, а також зважаючи на основні положення концепції «сталого розвитку», можемо сформулювати висновок, що екотуризм — це туристська діяльність, метою якої є ознайомлення з особливостями малозмінених природних і традиційних культурних ландшафтів за умови збереження ландшафтного різноманіття.

В Україні екологічний туризм перебуває на початковій стадії розвитку. Екотуристичні мандрівки організуються переважно самостійно, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується. Однак виокремлюють два шляхи розвитку екологічного туризму — «американський» та «європейський».

Україна володіє достатніми екотуристичними ресурсами, використання яких, поряд зі зростаючим попитом на туристичні послуги, закономірно сприятиме інтенсифікації розвитку інфраструктури та територіальній організації екотуристичної діяльності.

Спробуємо проаналізувати найкращі місця для екотуризму в Україні на основі опитування населення та туристів у соцмережах за допомогою анкетування. Вибрали топ-5 напрямів, найцікавіших для екотуризму в Україні.

1. Херсонська область.

Унікальність Херсонщини полягає в тому, що вона омивається двома морями: Чорним і Азовським. Саме в цій області розташована найбільша в Європі пустеля — Олешківська. А ще є два безлюдні острови — Джарилгач і Бірючий. Могутня річка Дніпро впадає в Чорне море біля цієї території. Зазначимо, що одне з найдивовижніших місць в Україні — біосферний заповідник Асканія-Нова — зоологічний парк, ботанічний сад і відкрита територія незайманих степів площею близько 110 кв. км. Заповідник відомий завдяки найбільшій популяції коней Пржевальського, які живуть в неволі. На думку опитаних, одного туру замало, щоб ознайомитися з усією красою Херсонщини.

2. Подільські Товтри — справжнє природне диво, залишки узбережних рифів, які розтягнулися вздовж давньої берегової лінії.

«Насправді, це місце унікальне. Його можна порівняти тільки з аналогічними геологічними структурами в Сполученому Королівстві та Сполучених Штатах», — пояснюють туристи, котрі відвідали ці чудові місця.

Територія Товтр містить прекрасні туристичні місця з живописним видом на річки Дністер, Збруч, Смотрич та Бакотську затоку.

А ще на території Товтр і прилеглих районів є кілька середньовічних замків і фортець, зокрема ті, які називають українськими архітектурними дивами, — Кам'янець-Подільський замок та Хотинська фортеця.

3. Карпати.

Величезна територія. Карпатські гори майже повністю вкриті незайманими лісами. Крім того, тут розташоване містичне озеро Синевир (частина національного природного заповідника «Синевир»). У середині острова є маленький острівець площею всього кілька квадратних метрів, який називається Морське око. У Карпатах теж є заповідники, природні та ландшафтні парки, а ще немало цікавих місць з багатою історією. До речі, додаткова краса Карпат полягає в тому, що зовсім поруч розміщені Львів, Івано-Франківськ, Галич та інші туристичні міста.

4. Каньйони Миколаївської області.

У долинах річки Південний Буг та її приток розташувалися кілька скелястих каньйонів. Величезні кам'яні брили буквально прориваються з-під землі. Насправді, це залишки давніх гір, які простягалися на 1000 км з північно-заходу на південний схід. За останні 60 млн років ця частина землі не затоплювалася. До речі, Актівський каньйон у Миколаївській області — єдиний у Європі, який за своїми геолого-ландшафтними показниками в мініатурі з величезною точністю нагадує знамениті каньйони північної Америки. Миколаївські каньйони — ідеальне місце для екстремального відпочинку.

5. Дніпровські береги в Черкаській області.

«Ця територія — дуже важлива історична й географічна частина України, де є дніпровські скелясті береги, Букський каньйон, Канівський державний природний заповідник тощо», — пояснюють автори рейтингу.

Але не тільки природна краса може зацікавити туристів. У Черкаській області є автентичні села й міста, які можна назвати культурними скарбами. Наприклад, парк «Софіївка» — один із кращих зразків ландшафтного дизайну початку XIX ст.

Ще один туристичний центр Черкаської області — Тарасова (Чернеча) гора, яка є частиною Шевченківського національного заповідника на березі Дніпра.

Висновки. Під екологічним туризмом розуміємо туристські відвідування малозмінених або змінених територій з унікальними природними та історико-культурними ресурсами, які відповідають основним принципам сталого розвитку туризму; всіляко сприяють соціально-економічному розвитку регіонів відвідування, підвищенню рівня екологічної культури мандрівників і життєвого рівня місцевого населення; містять освітній і пізнавальний компоненти.

Виокремлюють основні види екотуризму: тури історії природи, науковий туризм, пригодницький туризм, подорожі в природні резервати.

Список посилань

- Дмитрук, О. Ю. (2004). *Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навчальний посібник*. Київ: Альгерпрес.
- Кекушев В. П., Сергеев В. П. и Степаницкий В. Б. (2001). *Основы менеджмента экологического туризма: учебное пособие*. Москва: Издательство МНЭПУ.
- Любичева, Р. П. (1997). Географія туризму в Україні. *Географія та основи економіки в школі*. Київ.
- Сокіл, Р. Т. (2002). *Організація туристичної діяльності в Україні: навчальний посібник*. Київ: Музична Україна.
- Туризм — справа держави. (2005). *Міжнародний туризм*, 5. *Туристична інформація на сайті «Все про туризм»*. Узято з <http://uaeta.org/tu/tourism/17>
- Україна та СОТ. (2001). *Міжнародний туризм*, 1.
- Храбовченко, В. В. (2003). *Экологический туризм: учебно-методическое пособие*. Москва: Финансы и статистика.

References

- Dmitruk, O. Yu. (2004). *Ecological tourism: modern concepts of management and marketing, Training manual*. Kyiv: AlterPres. [In Russian].
- Kekushev V. P., Sergeev V. P. and Stepanitsky V. B. (2001). *Fundamentals of Environmental Tourism Management, Training Manual*. Moscow: MNEPU Publishing House. [In Ukrainian].
- Lyubitseva, R. P. (1997). *Geography of tourism in Ukraine. Geography and Ovnov economy in the school*. Kyiv. [In Ukrainian].
- Sokol, R. T. (2002). *Organization of tourism activity in Ukraine, Training manual*. Kyiv: Musical Ukraine. [In Ukrainian].
- Tourism is a state matter. (2005). *International tourism*, 5. [In Ukrainian]. *Tourist information on the site "All about tourism"*. Retrieved from <http://uaeta.org/en/tourism/17> [In Ukrainian].
- Ukraine and the WTO. (2001). *International tourism*, 1. [In Ukrainian].
- Khrabovchenko, V. V. (2003). *Ecological tourism, Educational and methodical manual*. Moscow: Finance and Statistics. [In Russian].

Надійшла до редколегії 10.09.2017 р.